

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԻԱՅ ԸՆԴՈՒՄ 1 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1862

ԹԻՒ 689

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԶՄԻՌՆԻԱՅ 1 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Հայտնի է որ Վաղղիյ կառավարութիւնը առաջարկած էր Մարտի և Ռուսիոյ կառավարութեանց որ միաբանութեամբ միջամտին ըլլան Ամերիկայի գործոց և աշխատին, եթէ կարելի է, պատերազմը դադարեցնել զիս ամսուան համար և հաշտութեան վրայօք բանախօսութիւն ընել Հիւսիսային և Հարաւային դաշնակցութեանց հետ, այսինքն երկու պատերազմով կողմանց հետ :

Յիշեալ երկու տերութեանց պատասխանները, զորս Մարտի և Ռուսիոյ կառավարութեան, զրեթէ միեւնոյն մտօք դուռած են, և երկուքն ալ հաւանութիւն չեն ընծայեր Վաղղիոյ կառավարութեան առաջարկութեանը : Առաջինի դահլիճը՝ զինի զովաբանելոյ Վարդէոն կայսեր մարդասիրական դիտաւորութիւնը ըստ այսմ մասին, այսպէս կը վերջացնէ իւր խօսքը .

«Ամերիկայէն հասած ամեն տեղեկութիւնները ուշադրութեամբ կը ընդէ կտան, Մեծին Բրիտանիոյ կառավարութիւնը համադրեցաւ թէ առայժմ յոյս չկայ որ հիւսիսային դաշնակցութիւնը պիտի ընդունի Վաղղիոյ ըրած առաջարկութիւնը : Եւ Վաշինկթընի կառավարութիւնը եթէ այժմ մերժելու ըլլայ մեր հաշտարար խնդիրը, ուրիշ անգամ, այսինքն քիչ մը ժամանակէ ետեւ պիտի չկրնամք նորոգելու զայն» :

Այս խօսքերէն կիմացուի, թէ Մարտի կառավարութիւնը կը կարծէ, որ միջամտութիւն ընելու բարեպատեհ ժամանակը տակաւին չէ հասած : Իսկ Ռուսաց կառավարութիւնը բոլորովին արժանի չաւարի պաշտօնական կերպիւ միջամտին ըլլալու Ամերիկայի գործոց քանզի այս բանը, կըսէ, փոխանակ իր իւր հանդարտեցնելու, ևս առաւել պիտի զրգուէ զայն : Ահաւասիկ Ռուսիոյ տերութեան արտաքին գործոց պաշտօնէայ Վարդաբոք իշխանին գրութեան քանի մը նշանաւոր խօսքը :

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ԶԱՆՆԱԿԱՆ ԵՐՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

Հրատարակեալ գրութեանց Ստեփաննոսի նազարեանց Տարրորի արեւելեան լեզուագիտութեան : (1)

Կարելի էր կարծել թէ Տարրորն այնու պատճառաւ յօժարած է Ալլաբանական մեկնութիւնը ընտրել, որ գիտարարութիւն չլինի իւրեան բացատրելու՝ թէ որովհետեւ հանապազօրեալ անբան գաղափարն Օձն լեզու ստանալ և խօսել Եւրոպի հետ, որովհետեւ այդ ընդդէմ է բուն նախնային : Սակայն ի վերայ այդը՝ զայն ևս պիտի էր մտածել, թէ մի գուցէ զայդ մէկ գիտարարութիւնը բաւականապէս պատճառաւ, այլ տակի գիտարարութեանց պատճառաւ, ինչպէս ահա այժմ պատահած է : Ո՞րք են արդեօք այն գիտարարութիւնքն — Առաջինն այն է՝ որ եթէ համարուի, թէ Օձն Եւրոպի պտղակիրութեան ժամանակին նորա մէջ էր, շատ գիտարարին լինի բացատրել թէ ինչպէս ուրեմն յետ այնորիկ առայ Աստուած օձն ըստ պատմելոյ Աստուածաշնչին (Ծնող. դ. 14) . «Անի՛ժեալ լիջի դու յամենայն անասնոց և յամենայն գաղանաց երկրի . ի վերայ ընծայ և որովայնի քո գնացան» : Զայս բանն այնու համար գիտարարին է բացատրել, որ այն գաղափարն ցորչափ որ Եւրոպի փորումն էր նախկին էր թէ ի վերայ ընծայ և որովայնի գնալ անհնար էր : Երկրորդ գիտարարութիւնն այն է՝ որ հարկաւոր զիտել թէ ինչպէս կառարարեցաւ և միւս արժանաւոր պատիժն

«Մեք կարծեմք թէ Մարտի Վաղղիոյ և Ռուսիոյ միաբան միջամտութիւնը, որչափ և բարեկամական կերպիւ ու արջափ և զգուշութիւն եղած ըլլայ, եթէ պաշտօնական և միաբանական ձեռք չի դործ դրուի, այս միջամտութեան կարելի է որ երեք տերութիւնց ունեցած հաշտարար նպատակին բոլորովին հակառակ վախճան մը ծագի» :

Վերջապէս Ռուսիան, ինչպէս այս խօսքերէն կը տեսնուի, արժանի չհամարիր միաբանութեամբ և պաշտօնական կերպիւ միջամտին ըլլալ Ամերիկայի գործոցը : Այսու ամենայնիւ իշխանութիւն կուտայ Վաշինկթըն նստող իւր գեսպանին, որ ի դիպել տեղին իւր գործակցութիւնը մատուցանէ Մարտի և Վաղղիոյ երեսփոխանացը Բրիտանիոյ և Ռուսիոյ յարմար կը դատէ բարոյական ճշման մը երեւոյթը հեռացնելու համար :

Չկարելի է, առայժմ մտաւոր հաշտութեան յոյս մը չտեսնուի Ամերիկայի մէջ, սակայն ոմանք կը կարծեն թէ, Հիւսիսային դաշնակցութեան ազգային երեսփոխանաց նոր ընտրուելու անդամները, ըստ մեծի մասին, ուսմակապետական պիտի ըլլան, ուրիշ կը փափագին որ յառաջ հաշտութիւն ընել, հարաւային դաշնակցութեան անկախութիւնը ճանաչելով, Ռուսի եթէ կառավարութեան ստանձնում կապետական կուսակցութեան ձեռքը անցնի, յայնժամ ըստ հասարակաց կարծեաց, շատ կարելի է որ շուտով պատերազմը դադարի և համաձայնութիւն մի հաստատուի ի մէջ երկու ընդդիմաբան կողմանց :

Երրորդը հասած վերջին լուրերը կը ցուցանեն թէ Մարտի-Վաղղիոյ զօրապետը, որ հիւսիսային զօրաբանակին ընդհանուր հրամանատարն էր, իւր պաշտօնէն զրկուեցաւ, և անոր յաջորդեց Պուրնսոյ զօրապետը :

Հոռոմի խնդիրը միեւնոյն կացութեան մէջ կը դնուի և ըստ երեւմանց այս անորոշ կացութիւնը տակաւին շատ պիտի երկարի : Վասնզի Վաղղիոյ կառավարութիւնը կաշխատի բարեկամօրէն լրճնցնել այս գործը, առանց Պաղը Իտալիային և Իտալիան Պապին

զոհելու : Սակայն քաղաքագէտ անձանց մեծագոյն մասը կը հաստատեն թէ այս ճամբան՝ որուն մէջ մտած է Վաղղիոն կայսեր կառավարութիւնը, անել ճամբայ մըն է, որ ոչ կը երական կուսակցութիւնը և ոչ ազատասիրական կուսակցութիւնը գոհ կընեն : Վաղղի կը երական կուսակցութիւնը կը անդադրէ զկայսերական կառավարութիւնը, որ համարձակապէս չի ճշտէ ի նպատակ հոռոմական սուրբ գահին և Պապին աշխարհական իշխանութիւնը հաստատուն պահելու համար Վաղղիոյ երաշխաւորութիւնը չմատուցանէր : Իսկ ազատասիրական կուսակցութիւնը նմանապէս կը զանգաւարի կառավարութեան դէմ, որ այսպէս ի կախ կը թողու միշտ հոռոմական խնդիրը որով վտանգի մէջ կը ձգէ Իտալիոյ ապագայն :

Մինչև ցայսօր, Վաղղիոյ կառավարութիւնը Հոռոմի դահլիճն հետ կը բանախօսէր և կաշխատէր համադրելու զՊապը, որ հաշտուի Իտալիոյ հետ . իսկ այժմ կերելի թէ Իտալիոյ կառավարութեանը հետ բանախօսութիւն կընէ ի կարգադրութիւն հոռոմական խնդրոյն : Այս գործոյ վրայօք Վուրինոյի դահլիճն հետ համաձայնելէ ետեւ, Վաղղիան պիտի վերադառնայ առ քահանայապետական կառավարութիւնն . որուն առջեւ պիտի դնէ իւր բանախօսութեանց արդիւնքը եղած համաձայնութիւնը :

Բայց այս համաձայնութիւնը չկրնար տեղի ունենալ, առանց Հոռոմ Իտալիոյ թագաւորանիստ մայրաքաղաք ըլլալու . հետեալքը յայտնի է որ այսպիսի համաձայնութիւն մի անընդունելի պիտի ըլլայ քահանայապետական կառավարութեանը :

Իտալիոյ կառավարութիւնը կը շարունակէ միշտ ազաւելու զՎաղղիոն կայսրը, որ հոգ տանի որ յառաջ իւր զօրքը հանելու Հոռոմն, և այս ազաւելքը երբեմն պահանջման և իրաւունք խնդրելու ձեռք կը ըլլայ, ինչպէս կը տեսնուի Իտալիոյ արտաքին գործոց պաշտօնէին առ Վաղղիոյ կառավարութիւնն յուղարկած վերջին նամակին հետեւեալ խօսքերէն .

«Հոռոմի կառավարութիւնը իւր հպատակացը առջեւ միանկ թող տալով (այսինքն Վաղղիացի զօրքը Հոռոմն քաշելով) տարակոյս չկայ թէ պիտի ստացուի

ևս անդէպ է զայս տակ, որովհետեւ ըստ բանից Ստանաւանչի և ըստ միաձայն վկայութեան ամենայն Ստանաւանչի և Ս. Հարց՝ որպէս մահն, նոյնպէս և արտք և ցուր՝ ի մարդիկ յառաջացան յԱղանայ պատուիրաւ նաղանցութեանն . իսկ յառաջ քան զայն անմահ, անմահ, անմահ և անցաւ էր Վաղղիոյ զօրքը զիտուի մէջ : Ինչպէս ուրեմն կարելի էր իմանալ թէ առողջարար զօրք թիւն ունէր զիտուի մահոյ պըտուին :

Բ. Ըստ զրեւոյ Տարրորին՝ «Եւրոպի կարծեց, որ զուցէ թէ Աստուած նոյն միայն չէ կամեցել շնորհել այդ աշխարհ պտղի վայելումը» . բայց ըստ Աստուածաշնչի պատմութեան՝ այդ չէր Եւրոպի կարծիքն, այլ այս էր, թէ «Եթէ ուտէ յայն պտղն (ինչպէս ասած էր օձն), աչքերն պիտի բացուին, և ինքն զգարին և զայն ճանաչելով՝ Աստուածանման պիտի լինի» : Եւ որովհետեւ Եւրոպի միայն ունեցաւ զայս կարծիքը՝ հաւատարմով օձի սուտ խօսքին, այն պատճառաւ ասում է Ստեփաննոս Տարրոր . «Աղամ ոչ պատրեցաւ, այլ կընն պատրեցաւ» . և երանելի Քրիստոս Վարեկային գրում է . «Աղամ ի դըր մերժեցաւ և արտաքս անկաւ, և ոչ վասն Աստուած լինելոյ, այլ ի նորա սիրոյն ծանր համարեցաւ քակիլ» :

Այս նիւթոյ վերայ այսքան երկար խօսելոյս նպատակն ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ ցոյց տալ միայն, թէ Ս. Վրդը մեկնաբանողին և սրբազան պատմութիւն գրողին հարկաւոր է անշուշտ այլ ևս երկու Աստուածաբանական պայմանք կամ կանոնք անխախտ պահել . յորոց Առաջինն այն է՝ որ ինքնին անբացատրու և միայն ինչպէս

(1) Տես յրազրոյս 671 քիւր :

այն վախճանը, զոր կայսեր երկայնամտութիւնը չկրցաւ ձեռք բերել տասնեւչորս տարի ապարդիւն բանախօսութիւններով: Ուստի արժան կը համարուիմք հարցնելու վեհափառ կայսեր թէ արդեօք չի կարծէր թէ ժամանակը հասած է իւր զօրքը Հոռոմէն ետ կանչելու և կարգադրութիւն ուրիշ ճամբայ մի փնտռելու, որ այսքան վտանգաւոր չըլլայ իտալիոյ:

«Գաղղիացի զօրաց Հոռոմի մէջ մնալը՝ որեւիցէ պատճառաւ եղած ըլլայ, դարձեալ հարուած մըն է անմիջապէս իրենց հետ, որ ընդհանրապէս ընդունուեցաւ Լաւրոպոլիոյ տէրութիւններէն և յատկապէս ի գործ դրուեցաւ իտալիոյ համար»:

Այս յառաջ բերուածներէն յայտնի կը տեսնուի որ Գաղղիոյ քաղաքականութիւնը խիստ տարտամ և անորոշ վիճակի մը մէջ կը գտնուի ի մասին հոռոմէական ինքնիշխանութիւնը և որուն դէմ գրեթէ ամեն լրացողութիւնները կը դառնան: Փարիզի Օշիմի «Լաւրոպոլիոյ» լրագրութիւնը այսպէս կըսէ. «Գաղղիոյ կառավարութեան քաղաքականութիւնը յայտնի կերպիւ նեղ և անել ճանապարհի մը մէջ կը գտնուի: Ուրիշ ժամանակները հոգ կը տանէին այսպիսի կացութիւնէ մի ելլել, սակայն այժմ հաստատուն կը մնան անոր մէջ և ամէն կերպ պատրաստուածներ կը նեն նոյն կացութեան մէջ հանգստութեամբ յարատեւելու: Այսպիսի քաղաքականութեան մը համար բան մը չեմք կրնար ըսել»:

Ուրիշ ազատամտական լրագիրները, որպիսի են Լա. Բրէս, Լը Գան և այլն, միևնոյն մտքը իրենց կարծիքը կը յայտնեն Գաղղիոյ կառավարութեան քաղաքական ընթացքին վրայօք:

Իտալիոյ ազգային խորհրդանոցին մէջ սաստիկ վիճաբանութիւններ եղան հոռոմէական խնդրոյն նկատմամբ և հակառակորդ կուսակցութեան վերաբերեալ երեսփոխանք ոմանք խիստ յանգիմանութիւններ ըրին ընդդէմ Ռաթապիին նախագահութեամբ հաստատեալ պաշտօնէից ժողովոյն: Այսու ամենայնիւ կըսուի թէ իտալիոյ ազգային խորհրդանոցը, հաւանականաբար, պիտի լուծուի ոմանք ևս կը պնդեն թէ այս լուծումը արդէն որոշուած է:

Գլուխի մէջ ձայն մը կը պարտի եղեր, թէ իտալիոյ ծերակուտին անդամներէն Լը Գե կուսը մօտեւր փարիզ պիտի յուզարկուի քաղաքական պաշտօնի մը: Ամենապէս կը զրուցուի թէ Գաղղիոյ պատերազմի պաշտօնէի Ռաթապիին վարչական անհապաղ արհեստագործութիւն մի պիտի ընէ ի հոռոմ: Սակայն այս լուրը անհիմն կերեւի և ենթադրելով իսկ որ այս ճանապարհորդութիւնը ի գործ դրուի, չեմք կրնար քաղաքական կեցաբանք մի ընծայել անոր: Վասնզի մարաշախտ Ռաթապիին բողոքական է իրօնի: Կարիպալտին անողջութիւնը շատ աղէկ վիճակի

մէջ կը գտնուի: հրացանին պնտիւր խիստ յաջողութեամբ հաներ են անոր վերքէն, որ օրըստօրէ բժշկուելու վերայ է:

Ռեպուբլիկէն Լեւոնայիք համամտութեամբ և մեծ եռանդեամբ կուզեն որ Սեփին Բրիտանիոյ թագուհոյն երկրորդ օրդին բարձրագոյնիւ Լեփրէտ իշխանը իրենց թագաւոր ըլլայ, բայց հաւատարիմ աղբիւրէ մի կիմանամք թէ Լոնտոնի դահլիճը պաշտօնական կերպիւ դրած է Լեփրէտի առժամանակեայ կառավարութեանը, նմանապէս Ռուսիոյ և Գաղղիոյ կառավարութեանցը թէ որոշած է ամենայն ճշգրտութեամբ հաստատուն պահել 1832ին եղած դաշնագրութիւնը, և հետեւաբար պիտի մերժէ զինքը Լեւոնայոց, ի դիպուածի որ Ֆրանսոսի թագաւորական ակնարկը Լեփրէտ իշխանին մատուցուելու ըլլայ:

Սոսեթս Լեփրէտի ժողովուրդը խուռն բազմութիւն Լեփրէտի դեսպանատան առջև երթալով աղաղակեցին թէ Լեփրէտ իշխանը իրենց թագաւոր կուզեն և Կորին Բարձրութեան կենաց երկարութեանը համար բարեմաղթական յայտարարութիւններ ըրին: Հայնժամ Լեփրէտի Լեփրէտի դեսպան սըր Քէմս Սթրէյթ իւր պալատին պատշաճաբար ելելով շնորհակալ եղաւ ժողովուրդեան: Այս քաղաքականութեան պարզ ընթացքին լրագրութիւնք ոմանք ուրիշ բացատրութիւններ տուին, յառաջ բերելով թէ Լեփրէտի գաղտնի կերպիւ կը քաջալերէ և կը խրատէ զԼեւոնայիքները որ Լեփրէտ իշխանը ընտրեն ի թագաւոր Ֆրանսոսի: Բայց այսպիսի կարծիք ունեցողները մեծապէս կը սխալին: Բանի Լեփրէտ Բրիտանիոյ քաղաքականութիւնը անկեղծ է և անփոփոխելի: Ուստի չկրնար երկու տեսակ քաղաքականութիւն ունենալ: այսինքն մէկը յայտնի է միւսը գաղտնի: Ամեն մարդ գիտէ որ Լեփրէտ տէրութեան գործքերը ազգային երեսփոխանաց խորհրդանոցին մէջ հրապարակուելու են: Ուստի բարձրագոյնի մէջ այս խնդրոյն վրայօք ըլլալու վիճաբանութիւնները, նմանապէս եղելութիւնները պիտի ապացուցանեն թէ լրագրութեանց ոմանք ունեցած կարծիքը ի մասին Լեփրէտի քաղաքականութեան շատ սխալ է:

Փարիզի Ռեպուբլիկէն օրագիրը՝ սաստիկ զրոգութեան մը տպաւորութեան ներքեւ գրուած յօդուածոց մը մէջ, այսպէս կըսէ.

«Ֆրանսոսի մէջ տեղի ունեցած այժման յուզմունքը Լաւրոպոլիոյ ուղղութիւնը կը պահանջէ. որուն հարկ է նաեւ բացատրութիւններ խնդրել Լեփրէտի այս բանին համար: Գաղղիան և Ռուսիան միտքերն են դրած են ամենայն ճշգրտութեամբ ի գործ դնել 1832ին եղած դաշնագրութեան վանդակները, բայց Լեփրէտի միտքն մոռցած է նոյն կանոնները»:

Իսո՞ղ կայ: Բնութիւնը կարէ համարուիլ միայն իբր գործիք ամենազոր Արարչապետին և ամենայն արարածաւ կանչուի, բայց ի բնական կարողութիւնն զոր ունին (որպիսի է հոյսը այրողականութիւնը), ընդունակ են և հրաշակաւ կարողութեան: զոր Աստուածաբանք կոչում են հնազանդական կարողութիւն: որով յարմար լինին նորա՝ ըստ անհրաժեշտ կամայ Ստեղծողին՝ ընդդէմ բնութեան նամ արտաքոյ բնական կարգի ներգործել: Այսպիսի կարողութիւն արարածական էակայ յայտնի կերեցաւ՝ երբոր Բարեկրօնեան հնոցին հոռոմ գիւր կիզուեցան զօրութիւնը ամբողջութիւնը՝ կը իրեն հոգմի ցողալին, և չլինասցէ երկր մանկանցն: երբոր արեգակն գիւր շար յետս դարձայ Երկրիայի հիւսնագրութեան ժամանակն, երբոր կէտ կամ Արտոս ձուկն իւր փորով հիւր ընկալայ զՅովնան մարդարէն՝ անապական և կենդանի պահելով երբեք տու (ցերեկ) և երբեք գիշեր:

Արդ՝ եթէ այս այսպէս է, արժան չէ ուրեմն զհրաշակաւ պարզ և անպաճառ պատմութիւնք՝ որք գտանաւ ևս Ս. Գրոց մէջ, այլատեսակ քողովք բանիւր վարադուրելով կամ խաբար լեւելով և չլինատակելով հարկաւոր համարած տեղերը՝ ջանալ զամենամեծին Աստուծոյ զգաւն չեղադրած և անճառահրազ զօրութեան փառքը նուազեցնել, և այնու ևս՝ նուազութեան հաւատոյ առթիւ տակաւնաւոր կամ պարզափառ ժողովրդաց բազմութեան:

Յաւալի է ապաքէն, որ հանճարամիտ Տրեթորն զայս երկու զինաւոր պայմանք պահանջուել փոխ չէ ունեցած ամենին: Եւ այս իսկ է պատճառն՝ որ տեղ տեղ զՍ. Գրոց բոնորքը այլա՞զգ հասկանալով և այլա՞զգ մեկ-

Լոնտոնի Գաղղիան անուր օրագիրը, որ անդղեացի ազգին զգացմանց զլիաւոր և հաւատարիմ թագաւոր մանն է, կըսէ թէ Լեփրէտ իշխանը պիտի չկրնայ ընդունիլ Ֆրանսոսի թագաւորական գահը՝ եթէ Լեւոնայիք ընտրելու ըլլան զնա: վասնզի յայնժամ Լեփրէտի պարտաւորեալ պիտի ըլլայ Ռուսիա քառասունի ամբողջութիւնը անփառ պահելու նկատմամբ ունեցած իւր քաղաքականութիւնը թողուլ, որ անկարելի է: վասնզի Լաւրոպոլիոյ նոր և շատ վտանգաւոր խոռվութեանց մէջ պիտի իյնայ:

Այս խնդրոյն վրայօք Ռեպուբլիկէն օրագիրը, որ լորտ Լեփրէտի բերանն է, հետեւեալ խորհրդածութիւնը կընէ.

«Լեփրէտ իշխանին ընտրութիւնը ի թագաւոր Ֆրանսոսի, զոր յիշեալ երկրէն հասած բոլոր հեռագրութիւնները և նամակները կը ծանուցանեն մեզ իբրեւ հաստատուն, այս ընտրութիւնը կը սեմք ապացոյց մըն է, թէ Լեփրէտի բարձր տեղով բըռնած է Լեւոնայոց վտանգութեանը և համարմանը մէջ: Այս ընտրութիւնը ընելով, Լեւոնայիք յայտնապէս կը ցուցանեն թէ կը ցանկանան ճշմարիտ սահմանադրական կառավարութիւն մը ձեռք բերել, և միանգամայն իրենց սէրը կը յայտնեն վասն մեր սկզբանց և մեր քաղաքականութեան, որոնք Լեփրէտի պատիւը աւելցուցած են ի մէջ զանազան ազգաց:

Հայտնի է որ անցեալները՝ Կոստանդնուպոլիս գտնուող մեծ տէրութեանց դեսպանները միաբանութեամբ յայտադրութիւն մի մատուցին Բարձրագոյն իւրան ի մասին անշարժ ստացուածոց, զորս օտար տէրութեանց հպատակները իրաւունք չունին ծախու առնելու Ռուսիա քառասունի մէջ:

Օսմանեան կառավարութեան արտաքին գործոց պաշտօնէի բարձրագոյնի Լալի փաշան, ի պատասխան յիշեալ յայտադրութեան, հետեւեալ նամակը յուղարկեց:

Բարձրագոյն Գլուխ, 21 Սեպտեմբեր 1862:

Վեհափառ Սուլթանին ստորագրեալ պաշտօնեան արտաքին գործոց պատիւ ունեցաւ ընդունելու և իւր օգոստական վեհապետին աչաց ներքեւ գնելու զայսու գրութիւնը, զոր վսեմափայլ երեսփոխանները մեծ տէրութեանց միաբանութեամբ յուղարկեցին իրեն ի մասին օտար հպատակաց Ռուսիա քառասունի մէջ անշարժ ըստ ստացուածք ծախու առնելու խնդրոյն: Ստորագրեալը՝ օգոստական Սուլթանին հրամանացը համեմատ կըլիութայ յայտնելու Նոյնի Վեհապետին, թէ կայսերական կառավարութիւնը չլիարանիլ ճանաչելու և ընդունելու զոր ինչ՝ ըստ ժամանակին, հրատարակեց այս գործոյ վրայօք: և միանգամայն կը յայտնուի թէ, այս տեսակ պարագայ մի եղած չըլլար ևս, դարձեալ երկանիլ պիտի համարէր զինքը ի թէ կարող ըլլար լուծելու այսպիսի

նեղով՝ օտարաւոր կարծիքներ է տուած իւր զրուածոց մէջ, որպիսի են այնքանի՝ զորս յիշելի մինչև յայժմ, և այնքանի՝ զորս ունիմ յիշել պատահեալ հետագայ յօդուածներում: Եւ այս իսկ է դարձեալ պատճառն՝ որ տեղ տեղ Աստուծային առանձին տնօրէնութեանք և Լաւրոպոլիոյ անշարժեալ անցքերը երեւցուցանում են իւր իւր բնութեան արգասիք կամ գործք բնական: Չասածս օրինակներով հաստատեմք:

Ս. Սուլթանին ինքն ինքն արձուցաւ որ ինքն մարգարէի աղօթիւք, էր գործ սքանչելի որովհետեւ ըստ պատմելու Սուլթանածաւնի մի ամանէ ուրիշ ամաններէ մէջ լցուելով լի մնաց և առաջին ամանն, ուստի և այն իւրն համարուած է սուրբիւ հրաշակաւ, ըստ գրեց ամենայն մեկնչաց և եկեղեցական մատենադրաց թէ՛ Հոյոց և թէ՛ այլոց ազգաց: Բայց Տրեթորն այնու կերպիւ պատմում է զայս անցքը կամ գործը, որ ընթերցողն ստիպի կարծել, թէ ինքն ունիլ շատ իւր, և այրի կնոջ տուտ ևս կամ լալիս այնքան իւր, որ նա վաճառեալ զայն՝ կարողէր զարարող հատուցանել: Այս նորա գրածի օրինակն. «Եղիսէն բնակում էր յառաջ Յիւրիքովումը և շատ բարեւորութիւն արեց այն տեղումը, բժշկեց վատաբողջ ջրերը որ անդաւակութեան պատճառ էին, մի այրի կնոջ՝ որի որդիքը պիտոյ է ծառայ դառնային հօր պարտաւոր ներին, այնքան իւր տուեց, որ այրի կնոջ վաճառեալ այն իւրը՝ կարողէր պարտաւոր լինել:

Բ. Յովնանէս Աւետարանիչն պատմում է, թէ Ս. տուծոյ հրեշտակն ժամանակ ժամանակ իջանելով ի Պրոփետրիէ կոչուած աւաղանը՝ որ յաւաղանի մէջ էր,

բայց մէջ դիմէ առ ընդհանուր եկեղեցւոյ Հեղինակութիւնն, և այնու շատանայ՝ հետեւելով յատկապէս այն Աստուածամեծի Ս. Հարց և առաքելաւոր Սուրբոյ զայց և վարդապետաց, որոց գրուածքն ի մասին հաւատոյ վարդապետութեան՝ միշտ յարգուած և միանգամայն անկասկածելի ճանաչուած են յամենայն կամ գոնէ ի բազում բրիտանիայ ազգաց: վասնզի նոյն առաջնորդութեամբ կարող լինի նա յայնժամ՝ յոր և իցէ ի թիւր վարդապետութեանց և ի մուրաբան կարծեաց ազատ և ապահով մնալ: Իսկ ընդհանրապէս՝ եթէ զեկեղեցւոյ Հեղինակութիւնը մերժելով ըստ օրինակի Նորադասից այսինքն՝ Բողոքականաց (վերթիւթեանից) և Լուտերականաց՝ յանդգնի միայն իւր մարդկեղէն հանճարով չափել ձեռքը՝ կըսուի, այն ժամանակ դժուարին՝ մանաւանդ թէ և անհնարին լինի նմա՝ պէտքէ մտորութեանց փոփոխել մէջ չըլլար: ըստ որում Ս. Գրքն տեղ տեղ մը թութիւն իմաստից ունեւելով, բաւական չէ միայնակ իւր բանից լուծումն տալ: և իւրաքանչիւր մարդ առանձինն ըստ իւր հասկացողութեան միայն կարող չէ Ս. Գրոց դժուարիմայ բանից իմաստը ստուգութեամբ որոշել և ասհմանել: Ս. ոք և այն ոք կարեն սխալել, բայց ընդհանրական եկեղեցին՝ Բրիտանիոյն է միշտ անսխալ, է միշտ «Սին և հաստատութիւն ճշմարտութեան» ըստ բանի Առաքելոյն:

Երկրորդն այն է, որ զայն անցքերը և գործքերը՝ զորս Ս. Գրքն պատմում է ի կարգի հրաշակաց կամ հրաշից. չաչխատի միայն վիշտովայօրէն քննելով և դատելով իւր բնական պատճառաց ընծայել: Վասնզի եթէ բնութիւն կայ, բնութեան ևս արարչապետ՝ երբ և իշ-

խնդիր մը, որ կերելի լինի թէ շատ բարեկամ պատճառով լինի թուրքապետան համար. և միայնակ մնալու նոր՝ Եւրոպայի հետ ունեցած յարաբերութիւնները պիտի յաւելնէ. Բայց վստահօրէն դեպքները կը ծանալ չեն զպատճառները՝ որոնք մինչև ցայսօր յապաղեցողքին զգործադրութիւնը այս վախճանին. նմանապէս գիտեն թէ Բարձրագոյն Գլուխը միշտ գրուած է թէ, չկրնար օտար հպատակաց իշխանութիւն տալ անշարժ ստացուածք ծախու առնելու Թուրքաստանի մէջ, բայց միայն քանի մը պայմաններով:

Սովորական կառավարութիւնը կուգէ վարուիլ տրիշ ազգայն հետ ըստ սկզբնայն ամենին աւելի քաղաքակրթեալ ժողովրդոց: Բայց ի փոխարէն, լրատուութիւնը և իր իսկ արժանաւորութիւնը, նմանապէս իր տեղում թեան պահպանութիւնը կը պահանջեն, որ միեւնոյն ըսկզբունքը ի դրոճ գրութիւն նաև իրեն համար:

Յայտնի է թէ ինչ կացութեան մէջ լըզտունէր Թուրքաստանը, երբոր սկսաւ յարաբերութիւններ ունենալ Եւրոպայի հետ: Քանի մի օտար վաճառականք միայն, որոնք կատարելապէս զատուած էին տեղացի ժողովրդէն, կը բնակէին Սթեմբլի ծովեզերիայ քաղաքներէն մէկ քանի մէջ, և խիստ քիչ հաղորդակցութիւն ունենալով բնիկ ժողովրդոց հետ, միայն զլրատու և մեծազուգում ատեւտար կը նշէին: Օսմանեան կառավարութիւնը անոնց արտօնութիւնները չորհնայ, որոնք հարկաւոր էին ի պատճառս վիճակին ընկերութեան, յորում կը գտնուէին և ի պատճառս բարոյց և սովորութեանց այն ժամանակին: Բայց այն ժամանակուան եղանակները տեղի տուին իրաց վիճակի մը՝ որ կատարելապէս տարբեր է: Եւրոպան զանազան փոփոխութեանց ենթակայ եղաւ, և Թուրքաստանը՝ այն ժամանակուան կացութեանը մէջ չգտնուիր: Իրեն և Եւրոպայի մէջ եղած յարաբերութիւնները միեւնոյն չեն. ուրիշ ամեն բան փոփոխեցաւ, բայց ի այն հիմնաւորք դաշնագրութիւններէն, որոնք շատ անգամ յտառ չկրնարին և կը յիշուէին ազդարացնելու համար այնպիսի պահանջներ: Երոնք չեն կրնար համարձայնել այժմեան վիճակին հետ և արդեւ կը լրան կառավարութեան կանոնաւոր ընթացքին:

Յիշեալ դաշնագրութեանց զօրութեամբ օտար տէրութեանց հպատակները իրենց սեպհական իշխանութեան կախում ունին. և այս բանին կը չհետնի որ օսմանեան տէրութեան նահանգաց մէջ ողջամի որ հիւսկատասարաններ կան, նոյնչափ ոստիկանութեան վարչութիւններ և դատաստարաններ կան զանազան օրէնքով կառավարուած: Ուստի ոստիկանութեան վերաբերեալ զորոյ մը մէջ, նմանապէս դատաստանական, զրամեան կան և ուրիշ վարչութեանց վերաբերեալ խնդրոց մէջ, կառավարութեան ձևովը կապուած է յանուն նոյն անկանոնութեան այսինքն հիմնաւորք դաշնագրութեանց:

Այս արտաքին կարգի վիճակէն ծագած ծանր անապատելիութիւնները, և վարչութեան ամեն հիւսկատուն մէջ կարգ կանոն հաստատելու համար Սովորական ունեցած

բաղձանայր դէմ նոյն վիճակին յարուցած արգիլքները շատ յայտնի ըլլալով, աւելորդ կը համարուի մի առ մի թուել առանձին, և որոց ծանրութիւնը անոնք միայն աղէկ կը հասկնան, որոց վերայ բեռնաւորուած է տէրութեան կառավարութեան պատասխանատուութիւնը:

Ստորագրեալը համարուած է թէ, ծանր ուշադրութիւն մատուցանելով վերոյիշեալ գլխաւորութեանը, միաբանութեամբ յուզարկուած յայտարարութեանը մէջ ստորագրող ղեկավարները պիտի բարեհաճին ճանաչելու և իրաւունք տալու թէ, որչափ երկար ժամանակ որ իրաց այսպիսի մէկ վիճակը պիտի շարունակուի, անհնարին պիտի ըլլայ Բարձրագոյն Գլուխը ընդունիլ այն չափը, որուն մէջ մանեկու խրատ կուտան իրեն:

Եւ արդարեւ, ինչպէս կրնայ իրաւունք տալ գալու և իրեն հողատէր իր երկիրը բնակելու այնպիսի ժողովրդոց, որոնք իր իշխանութեանը չեն հնազանդիր, իր օրէնքը չեն ճանաչեր և վեհափառ Սովորական հպատակաց վճարած տուրքերը չեն ուզիր վճարել, և իրենց դատերը օտար ատենաներու առջև կը բանուին: Ուրիշ ամեն տեղ, ուր օտարականները արտօնութիւն ունին անշարժ ստացուածք գնելու և հողատէր ըլլալու, հպատակեալ են ոստիկանութեան, օրինաց և դատաստանատանց այն ազգին, որուն երկիրը կը բնակին. նոյն ազգին վճարած հարկերը և տուրքերը կը վճարեն և չեն պահանջիր նոյն ազգին ունեցած արտօնութիւններէն աւելի բան ունենալ:

Ստոյգ է որ այս դաշնագրութեանց փոփոխութեան հոր կառավարութիւնը և օրինաւորութիւնը կերպարապէս ճանչցուեցաւ 1856 մարտի 18—30/ին հաստատուած դաշնագրութեանը ստորագրող մեծ տէրութիւններէն և նշանակուեցաւ Փարիզի ղեկավարած ժողովոյն արձանագրութեանց մէջ: Ուստի ստորագրեալը արժան կը համարուի միւս անգամ իրենց թէ, կայսերական կառավարութիւնը հաւատարմութիւնով յիշեալ դաշնագրութեան հաստատուելուն ժամանակը իր ըրած խոստմանը թէ, երբոր Թուրքաստանի մէջ օտար հպատակները պաշտպանող օրէնագրութիւնը ներկայ պարագայից պահանջմանց համեմատ փոփոխութիւն ընդունի, ինքն ալ անմիջապէս այս խնդրոյն կարգադրութեանը միջոցով պիտի գրաւի: Բարձրագոյն Գլուխը կարծեալը համեմատ այս նպատակը ձեռք բերելու համար պէտք է որ վերաքննութիւնը հետեւեալ երեք կէտերուն վերայ ըլլայ:

Նախ՝ Թուրքաստան բնակող օտար տէրութեանց հըպատակները պէտք է որ օսմանեան հպատակաց վճարած ամեն հարկերը ու տուրքերը ամբողջապէս վճարեն:

Երկրորդ՝ Բարձրագոյն Գլուխը ինչ իշխանութիւն պիտի բանեցնէ օտար տէրութեանց հպատակաց վերայ:

Երրորդ՝ ի փոխարէն պարտաւորութեանց որոց յոնձնառու պիտի ըլլան, կա՞ն այնպիսի առաւելութիւններ որոնք կրնայ շնորհուիլ անոնց:

Ստորագրեալը հարկ կը համարուի միանգամայն ծանուցանելով թէ, կայսերական կառավարութիւնը ամեն կերպիւ հոգ պիտի տանի որպէս զի օտարագրի հպատակաց յոնձնառու օրէնքները կարող ըլլան ամեն բաղձալի տարւոյ վտանգները մատուցանելու անոնց: Նմանապէս արժան կը համարուի իմացնել թէ, օտար հպատակաց շնորհուած ամեն արտօնութիւնները՝ որոնք ուղղակի հակառակ չեն իրենց ստանալի նոր գիւղերին, միկէնթիկ և հիմակունէն ջնջելու դիտաւորութիւն չկայ, ինչպէս նաև օսմանեան հպատակաց վստիկած ամեն արտօնութիւնները անոնց ալ չնորհելու վրայ չեն խնդրել:

Ստորագրեալը կը փութայ, այս բարեպաշտէ առթիւ, իւր բարձր յարգանաց հաւատարմութեան վստիկութեանը մատուցանել:

(Ստորագրեալ) Ա.Ս.Լ.

Անգլոսաքսոնացիներ Նոյեմբեր 13ին կը գրեն:

Բարձրագոյն փոխարքայն Կալիֆորնի շրջականները կը գտնուի միշտ. ուր անցեալ շաբթու մեծ պատուով ընդունեցաւ զվստիկաւոր շաբթու Էնթրի Պուլը վէր, Մեծին Բրիտանիոյ Կ. Պոլսոյ ղեկավարը:

Նորին Վստիկութեան առողջութիւնը բարձր վիճակի մէջ կը գտնուի, և ըստ երեւմանց մէկ երկու ամիս պիտի մնայ այս տեղում:

Միջերկրական ծովուն Դիմաշ Էնին հետ միաւորուելու առթիւ ըլլալու մեծ տոնախմբութիւնը՝ ամսոյս ճին կատարեցաւ ի կիրճն Շուէզի: Զրաւորեալները բազմաթիւ էին թէ զանազան վարչութեանց պաշտօնատարներէն և թէ երկրին գլխաւորներէն. ուստի տոնախմբութիւնը խիստ փառաւոր եղաւ և մեծահանգէս հացկերութիւն մի վերջացաւ, որ 200 հոգի սեղան նստեցան:

Անգլոսաքսոնացի բնակող շեշեանցիները կատարե-

լապէս համաժող էն Յունաստանի իրենց եղբայրը հետ, որոնք կը փափագին իրենց տէրութեան պիտուր Անգլիոյ Ալֆրէտ իշխանին մատուցանել:

Կաղզիական վերջին շոգենաւով հասան Ալգէր, սանդրիա, Սարսիլիայէն գալով, անգլիացի փառաւոր սերը Շուէզի փոխարէն ծովագետը. որոնք Շուէզի ճանապարհաւ շինաստան կերթան:

Աթէնքէն Նոյեմբերի 20 ամսաթուով կը գրեն:

Յունաստանի թագաւորական գահը Անգլիոյ Ալֆրէտ իշխանին մատուցանելու համար՝ ժողովրդեան հրապարակական յայտարարութիւնները բոլոր այս շաբթ շարունակուեցան, և միայն մայրաքաղաքիս մէջ այլ և Յունաստանի ամեն նահանգաց մէջ չի անգլի շեշեանցիները այն կարծիքը ունին թէ, Վիքթորիա թագուհւոյն որդին Յունաստանի թագաւոր ըլլալուն պէս, իրենց երկրին սահմանները մեծապէս պիտի ընդարձակուին և Յունական կղզիներն ևս պիտի միաւորուին Յունաստանի հետ, և այլն:

Բայ ի շեշեանցիներէն, ամեն մարդ գիտէ թէ այս անկախութիւնները անհիմն են. այսու ամենայնիւ տարակոյս չկայ թէ, այս յուսոյ վերայ վստահ ըլլալով, շեշեանցիները Ալֆրէտ իշխանը՝ Յունաստանի թագաւոր պիտի ընտրեն:

Անկարգութիւնները կը շարունակուին նահանգաց մէջ: Կրիվաս զօրապետին տղան՝ իւր հանգուցեալ հօրը պահանջները ի դորձ գնել ուղեւով, Աքարնանիայի նահանգին կառավարիչները ամեն ալ ճամբեց և անոնց տեղը ուրիշ կառավարիչներ դրաւ, և չուզեր ճանաչել Աթէնքի առժամանակեայ կառավարութեան իշխանութիւնը:

Եւրամական նեղութիւնը օր ըստ օր կը ծանրանայ. և առժամանակեայ կառավարութիւնը մինչև ցայսօր չկրցաւ, որ և իյէ կերպիւ, դրամ ճարելու. որ երթալով հաղուաղիւտ կը լայն և մանաւանդ անոր հարկաւորութիւնը կաւելնայ, ի պատճառս հասարակաց ծախուց աւելնալուն:

Ա.Օ.Գ.Ե.Յ.Ի.Ն.

Փարիզէն կը գրեն մեզ, թէ Ռուսաց տէրութեան ներքին խորհրդական Նապոլեոն վստիկաւոր Նապոլեոն իշխանը՝ որ յիշեալ մայրաքաղաքը կը գտնուի այժմ, բարեհաճեալ է ուսեսին, գաղղիներէն և հայերէն՝ այսինքն երեք լեզուաւ դրուած գիրքէ մը տանել հինգ օրինակ ընծայելու խնդիր Միսլուպեան ազգային վարժարանին:

Այս գիրքերը կուտանգեան մեծարգոյ Պոլսոյ աղային քով են ի փարիզ, և իզմիր հասնելուն հոգ պիտի տանիք անոնց վրայօք տեղեկութիւն տալ մեր ընթերցողացը:

Փարիզ անուն հայերէն լրագրին Նոյեմբերի 16—28 թուոյն մէջ հետեւեալ լուրը կը կարգաւորէ:

Մեքեալ շաբթու մայրաքաղաքս ժամանեց Գէյթուցի արժանապատիւ տէր Գրիգոր Երեստաւոր վարդապետը, որ ուսումնասէր և հանճարեղանք մի գիտել, մեծ փափաղ և ջանք ունի քանի մի հարկաւոր գիտութիւնք ուսանիլ և վերագառնալ ի հայերենիս իւր ու զանազան տարածել այն տեղը:

Մեքեալ գիտելի է իւր այս առաջարկութիւնը և մեք մեծ արդիւնք կաշկալեմք անկէ. ուստի այժմէն ուրախութիւն մը կը կարգաւորէ այս դեպքին վերայ: Ուր էր թէ մեր եկեղեցականներէն շատեր, սրբոց թարգմանչաց օրինակին հետեւելով՝ որք Աթէնք կերթային միմայն գիտութեան սերով վառեալ, գային հոս, այս լուսաւորութեան կեդրոնը, և իրենց ժողովրդեան պէտք եղած գիտութիւնն ինչպէս սանելով՝ երթային անոնց մէջ տարածելին:

Մոսկուայէն Հոկտեմբեր 25 ամսաթուով կը գրեն:

Շուր առմեղ շոր և արժանաւոր ինչ համբաւ, զոր կարացից հաղորդել ձեզ: Նոյեմբեր և ամենայն ուրեք: Իսկ միայն, թէ Շամախիցի պահանջին զլուստեական հովիւս փաստոս) ի տեղի Հայ քահանայից:

Վեհափառ կաթողիկոս մեր դեռ ի Տփլիս է և սպասէ փոխարքային՝ կոմս Պարեանքեանի, որ աւուրբ յառաջ անցանելով ընդ քաղաքս, ուղևորեցաւ դէպ ի Տփլիս, ճանապարհաւ Մոսկուայի:

Կալիաթայի Եփրատի լճափին Հոկտեմբերի 10 թվականին մեծ կրկնադարձք :

«Ուրախութեամբ հրատարակեմք զի առերեք ինչ յառաջ, արժանապատիւ պարոն Սէթ Յ. Արզաբեան պատուոյ մագիստրոսն նստաւ յաթոռ դատողութեան ի կառավարութեան մայրաքաղաքիս, որպէս և պարոն Փ. Ա. Գեորգի յամսոյս 6ին նստաւ նոյնպէս յաթոռ դատողութեան և ուրախ եմք զի երկուքին մեծարու պարանայքս բարեպէս և վայելչապէս կատարեցին զճիշտ պաշտօն իւրեանց»:

Կոստանդնուպօլսոյ Քալէի Գլխին անունն օրագիրը, իւր թուոյն մէջ որ ի 3 յեկտեմբերի ըստ նոր տոմարի՝ հետեւեալ յօդուածը կը պարունակէ .

«Կազմակերպ լրագիրք ոմանք կը ծանոցանան ըզհասանելն ի Փարիզ երկու պատգամաւորաց, զորս յուղարկած են բնակիչները Օւլթուսին, որ ի Կիւլիկիս և Այս աստիճան մէջ անշուշտ սխալ մի պիտի ըլլայ : Բանդի Օւլթուսին բնակիչները՝ իրենց կողմանէ պատգամաւոր յուղարկած չեն . այլ կըսուին պատգամաւորութեան վախճանին, որ Սարաչի մէջ կը ըլլայ, քաջայայտ ըլլալով թէ ճշմարտութիւնը շուտով պիտի յայտնուի»:

Կալիաթայի Հոկտեմբերի 10-22 ամսաթուով գրուած նամակները, զորս այս շաբթու ընկալաք, տխուր նկարագրութիւն մի կը ներկայ տեսնուի մայրաքաղաքին մէջ եղած աղղային երկպառակութեան վրայօք . որ փոխանակ հանգարտելու և գործողաբար օրըստօրէ կաճի և կը զարգանայ ի պատճառս շարունակ հրատարակութեան վիճաբանութեան ի կողմանէ երկուց հակառակորդ կուսակցութեանց :

Սեփարդ պարոն Ս. խ. Զոյլակիմանն, որ արժանապատիւ տէր Զոյլահանէս խաչիկեան աւագ երկրցուն եղբայրն է, այսպէս կը գրէ մեզ ի մասին յիշեալ ցաւալի երկպառակութեան :

«Ձեռն մեզ կամք՝ ումք ստիպել ի բան և յիշատակ մեր, որպէս թէ սրբալի գամնայն գրեալս մեր իրեւ ճշմարտութիւն ընդունել. այլ ակնկալութիւն մեր է մա՛նաւոր յիշատակարարանէն լքուածնայ՝ զայս արարեալ խնդիր մեր ի ճիշդ քննողութեան բերել և զոր արժանի է առնել ժամանակին, զի մի գիտեցողոյն վերս աղղին յանդարմանալի քաղցրեղ լիտիցին»:

«Որպէս այլոց անձնաթիւ իրաւանցս, նոյնպէս և պատուելութեան ձերո մ չլինի մեզ ասել ինչ ընդդէմ իրազեկեալ զգայմանց . քանզի բնականապէս ամենայն ականջալուրդ աւարկայն իրկուց կուսակցաց» չբաւէ վերջաւորել ի մտի թէ որք չիմտուոր և որք անձինն է . սակայն յատեան իմաստնոց զին զիրար շուրջ իմն ուղղի Հասկացողութեան, ոչ ի ստիպական ծայնէ աղաղակի և կամ ի սեկեակի ինչ ճարտարարուստ զըջէ, այլ ի խորին իմաստից և յանձնայն հիմունքից յառաջարկեալ փաստից, ըստ վճռոյն թէ ըսողն պարտ է լինել կատարեալ Այս օրինակ առաջի, դատաւարկապատում գրութիւն Պարոն Յարութիւն ատենադարձի՝ հրատարակեալն և հրատարակելին միջոցաւ լրագրոյ (1) . որ չափ որ ըստ քանցն ջանաց վարագործել զվրաս փեսային իւրոյ տէր Մարտիրոսի, ջատագովել զԱռաջնորդն և վատաբանել զյարգելի եղբայր իմ, այնչափ և նոյն խնդիր փաստիւք՝ ներքին աներկոյթ եղանակաւ ի ըջո հանէ զխաղախ գործս նախանձառ փեսային, ընդ որ և կուսակցութիւն իւր ընդդէմ ելլաք : Չոր ինչ յայտնապէս գիւրեան են նպատակ կամաց և ելք վնասաւոր խորհրդոց, այն ամենայն զիմտումաբար տան կողորս, և զոր ի նմանէ մնայ արդարութիւն իրեւ զխնայակ ընդ երեսօք զգեանուն, առ ի պատրել զմիմախոս, չիմանալով բնաւին, թէ անհարեաց է տակի՝ դարձուցման դատուելին յիսկութիւն . զորմէ չունիմք ինչ խօսելոյ այժմ մինչ ոչ ընթերցայց և զմնացորդն :

«Հասկանողական արդիւնք երկասիրութեան յիշեալ ատենադարձի (աներկոյթ օգնականութեամբ փեսային իւրոյ տէր Մարտիրոսի) չէ՞ միայն յառաջեալ առ տեղեալ միջոցաւ օրագրոյդ, այլ յատուկ իմն ներգործմամբ այսր, ոչ ի պահպանութեան իրաւանց ատուի կամ անտի, այլ յօդուտ կեցից իւրեանց . որպէս արդէն պատասխանի միոյ ստացող տետրակին, վիճաբան պար լի իրաւամբ և արդարութեամբ : . . . Զի չէ ներքին երկուց (իեսայ և աներկոյթ) անհատից, ստացող և օգտածաբաւ գրութեամբ և աշխատասիրութեամբ պատրել զաշխարհ և կորուսանել զիրաւունս արդարոյ : Զի որպէս ճշմար

տութեամբ խօսիմք տառ, ամենայն ապացոյցութեամբ հաստատել կարող եմք, որպէս և ի խոստովանութեանց անտի իւրեանց պարզապէս երևին) թէ բոլոր մարդք յայտնայր պատճառեալ սղեակց, ոչ Առաջնորդն է, ոչ եղբայրս և ոչ այլ որ, այլ նորին խնդիրն և աներկոյթի որք ի ներքուստ զարգանս Առաջնորդն ընդ բոլոր կալեալ խորամանկութեամբ և յարաբերաւ գնատարու կոթիւն՝ արհեստաւ խաբուսիկ զըջաւ ընդ բոլոր հաստոյ և կեղծեաց նուաճել աշխատին անմարդասէր և նախութեամբ ի կորուստ բազմաց»:

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ • ՉՏ ՆՈՅՆՄԵՐԻ

Օրոշութեամբ Սուլթանը անցեալ շաբթու նաւարանը պտտեալ երթալով, քանի մը պատերազմական շողեակաւ պաշտօնատարաց և նաւաստեաց, նմանապէս Կառնաղէն նոր վերադարձող երեք զօրազինեաց զբամակաւ առաւ պարզեաներ շնորհաց, որոց ամենուն զումարը 268,300 զուգուշի կը հասնի :

— Եղիպտոսի փոխարքային զործակալ (քաբուքէհեա) Սուլթանը Վէյը ամսոյս 1 ին վախճանեցաւ, զինի երկար հիւանդութեան մը :

— Մայրաքաղաքի Հեւելնայինքը մեծ պատրաստութիւններ կը տեսնէին հրապարակական փառաւոր յայտարարութիւն մի ընելու, յապացոյց իրենց հաճութեան և փափագանայր՝ Յունաստանի թագաւորական Միտոք Անգլոյ Ալֆրէտ իշխանին մատուցանելու : Բազմութիւնը՝ զբօշաներով, Անգլոյ գետնայնատան առջեւ պիտի երթար, և ուրիշ ցոյցներ պիտի ըլլային . բայց Բարձրագոյն Պալատը՝ այս բանին դէմ բողոքողի մը յուղարկելով Հեւելնայեաց գետնայնատանը, նմանապէս Անգլոյ գետնայնատանը, պաշտօնական կերպիւ իմացուց թէ ամեն հարկաւոր զգուշութիւնները ի գործ գրած է արդիւնքը համար զիշեալ յայտարարութիւնը :

Հետեւաբար այս հրապարակական հանգէսը տեղի չունեցաւ, որուն համար կըսուի թէ 60,000 զուգուշէն աւելի ծախք ըրած էին :

— Կայսերական հրովարտակաւ, Արդումանեան մեծարդոյ Ստեփան էֆէնդին, որ Բարձրագոյն Պարոն թարգմանատան զխաւոր և բանիբուն անդամներէն մէկն է, արտաքին գործոց պաշտօնատան գիւրեմապետ անուանեցաւ :

— Մամուլս 1 յին երկուշաբթի գիշեր, Կազմող գետնայն մօսիւ տը Սուլթէ մարքեղը փառաւոր պարահանդէս մը ըրաւ ի գետնայնատան . ուր ներկայ էին բազմաթիւ և ընտրեալ անձինք :

Կարին վսեմութիւնը բոլոր այս ձմեռը, ամեն երկուշաբթի օրերը այսօրինակ խնջոյք պիտի ընէ :

ՁԱՆԱԶԱՆ ԵՒ ՔԵՐ

Ձմիւռեկա, 1 Կեկտեմբերի :

Բաւական անձրեւ գալէ ետեւ՝ միջնորտը պարզեցաւ և երկինքն անի ի վեր արեւախալ պայծառօք մը կալայի լեմբ : Հիւսիսային հովը հանդարտութեամբ կը լիւնէ և ցուրտը չափաւոր է : Ուշամօրի ջերմաչափը 5-6 աստիճան կը նշանակէ շուրթին մէջ :

— Յայտնի է որ, ի բացակայութեան փետմախոյ Մէհմէտ—Բէշտ փաշային որ տակաւին Այտըն կը զըլտնուի, քաղաքիս կառավարչին պաշտօնը՝ համարակալ (մուհասսէպէ) մեծաշուք Ալի—Բիգա Պէյին յանձնուած է, որ իրեւ տեղակալ (զայմադաւ) խիստ արժանաւորութեամբ և մեծ ուղադրութեամբ հոգ կը տանի բոլոր հարկաւոր գործոց վրայօք : Վերջապէս սիրելի է մեզ յայտնել, թէ ամենքը համաձայնութեամբ կը զգուշանան մեծաշուք Ալի—Բիգա Պէյին խոհմութիւնը, անստղծաւ վարքը և գործունէութիւնը :

— Կայսերական հրովարտակաւ, Այտընի գայմագաւ Ալի—Բէշտի կիսնորին իւր պաշտօնէն հրկուցաւ և տնոր յաջորդեց Մէհմէտ—Պէյը, որ Մանիսայի գայմագաւ էր : Իսկ Մանիսայի գայմագաւի պաշտօնը՝ կէլիպօլի նախորդ տեղակալ Ահմէտ—Պէյին յանձնեցաւ :

— Սուրբ Երուսաղէմէն հասած նամակները կը ծանուցանեն թէ Լ. Պօլոյ նախորդ պատրիարք տեղապատու տէր Յակոբ ծերունաւորը սրբազան Պատրիարքը՝ ծախորդ արկածով մի հիւանդանալով, նոյնմիւրի Յիւստատեան փոխեցաւ սուրբ Յակոբի վանուց մէջ :

Խալիլի պաշտօնից ժողովը, որուն նախագահն է մօսիւ Ռադային, իւր հրաժեշտը տուաւ, և նոր պաշտօնից խորհուրդ մի հաստատուելու վրայ է :

Յունաստանէն հասած նամակները կը ծանուցանեն թէ

այնինչ ժողովուրդը մեծ եռանդամբ դարձաւ էր Սեդալի Սփրէտ իշխանը ընտրելու, պաշտօնական կերպիւ ըստ հասաւ Լոնտոնէն թէ Մեծին Բրիտանիոյ կառավարութիւնը պիտի մերժէ Հեւելնայեաց խնդիրը եթէ Յունաստանի թագաւորական տիտղոս Ալֆրէտ իշխանին մատուցանելու ըլլան :

Գաղղիան և Ռուսիան ևս պաշտօնական կերպիւ ծանուցին Սթէնֆի տոժամանակից կառավարութեանը թէ հաստատուն պիտի պահեն 1850ին դաշնադրութիւնը, որով Անգլոյ, Ռուսիոյ և Գաղղիոյ վեհապետական գերդատարանայ անդամներէն ոչ որ պիտի չլինայ Յունաստանի թագաւոր ըլլալ : Այս լուրը տխուր աղղեցութիւն և խռովութիւն պատճառեց Աթէնքի մէջ :

ՁԱՐՄԱՆ ԱԼԻ ԴԵՂ ՄԸ

Սպիտակ Թուրքի Հոլոօն

Վրե՛ն Թէ՛ ճարդկային մագ աճեն արտադրութիւնները ժամանակ մը տեւելէ ետեւ, նոր գիւտեր անոնց տեղը կը բռնեն : Բայց այս խօսքը այս րեկին չվերաբերիր . վսեմ զօրունան մը համար չէ այլ մշտաւ և անոր ներգործութիւնը . ըստորոք՝ արեւան մէջ եղած հիւանդութեանց արմատները կը ջնջէ և բժշկութեան արհեստն ալ անկէջ աւելի բան մը չկրնար ձեռք բերել : Այս սպեղանին մոյն և մարմնոյն մանրաթելէրուն մէջին անցնելով, ինչպէս որ ճուղը ծակայից բանէ մը կանցնի, կերթայ կըլտնէ խոյլ պարանոցի, օձիկ, ուռից և քաղցրեղ շուրճաւ ակտերուն արմատը, նմանապէս գէշ վրաց և պարսկերու մագորդաց որ արեւան ջրաւ երուծիւն կաւեն, և անոնց ապականութիւնը անհետ կը լինի :

Ցաւ սրունից :

Հոլոօնէյի սպեղանին ամեն դէպքերու մէջ կը բժշկէ սրունից (պալտը) ցաւերը թէ և քսան տարուան ըլլայ : Ուր չափ կարծր գունակալ և ուռեցած ըլլայ մարմինը, այս ա տղը չկրնար դիմաւ ալ, եթէ յիշեալ սպեղանին օրը երկու անգամ առատապէս դրուի ցաւած տեղը և աղեկ մը շփուի : Յետո նոյն սպեղանին լաթի մը վրայ շառփէլ քսելով ցաւած տեղը ծախելու է : Այս կերպիւ եթէ շարունակ հոգ տարուի, վատաւոր չիւթերը դուրս կը լինին . վերջերք քիչ ժամանակու մէջ յարմարոց անտի կը բժշկուին և սրունից միւս մասերը իրենց բնական երեւոյթը դարձեալ կըստանան :

Հին վերք, խոց և քաղցրեղ :

Խոյլ պարանոցի, և ուրիշ խոցերը, որպէս և հնացեալ ըլլան, շուտով կը բժշկուին Հոլոօնէյի սպեղանին և դեղահատերը գործածելով : Այս դեղին ներգործութիւնը պարագայ և շարաւից քաղցրեղաց վրայ գրեթէ հրաշալի է . բանի աղիք բերանը անոնց վրայ կը հանէ զիւրիկ որ զխոցը կը բանեցնէ միշտ . և հետեւաբար կը բժշկէ զանոնք :

Կծկում ջրոց և կործրութիւն ի յօդաւոր

րութիւն (օյնաք երկին)

Այս ակտերն ևս շուտով կը բժշկուին Հոլոօնէյի սպեղանիով . որ իւր ներգործութեամբ երեւել հանգիստացաւ նաև անդամաւորութեան շատ դէպքերու մէջ :

Տեւտեստութիւն :

Այս սպեղանին տեստեստութեան (մայաքը) ամենին տանգաւոր դէպքերը կը բժշկէ, եթէ գործածեն զայն ինչպէս որ պատուիրեալ է ծանուցաբոյն մէջ :

Սպիտակ հիւանդութիւնը :

Խաղաղարմերը (պալտը) չէր արտաք յարձակումները և մարդոյ մօրթոյն ամեն գրգռութիւնները աներկ ոյթ կը լընան . քանի մը անգամ այս տեղանիք քսելով : Գուրս տալով տոբաքաւ արտաշնչութեան պակասութեան կը լընան և ըստարմաւ այս սպեղանին երես մասերով կը բանայ անմիջապէս մարմնոյն ծակտիւր և կը ջրուի գրգռութեամբ . առ կերպիւ հիւանդութիւնը անհետ կը լընայ : Այն տեղանիքը, որոց երեսը և բազմաւորեալ աղեղեղեալ են մօրթոյն հիւանդութիւններով, կընան սո միջոցաւ ջրի զօրաւոր դեղը գործածելով : շուտով անհետ ընել նոյն աղեղեղեղութիւնները և դարձեալ ձեռք բերել մօրթոյն բնական դոյնը և կալուսութիւնը :

Այս սպեղանին յատկապէս օգտակար է հետեւեալ ակտիցը Ուռեցք . Բաղիկ (շերքիւն) : Կորուսածք . Գեղեւմէ կամ կծկումն մկանց կամ ջրաց (սինիլ չէքիւմի) : Կլընոտից (նաւոր) : Խօթութիւնը մօրթոյն : Յօդացաւորութիւն և Խաղաւարտ (չպան) : Չգործութիւն (սըսգա) : Նեղաբերան և լայնախոր վէքը (Ֆիսթուլ) : Ուռեցաւորութիւն (նեղրիւ) : Սերմակալութիւն (պէլ սօվուքըլուք) : Բուս : Լեռնի հիւանդութիւնը : Խոյլ պարանոցի : Ցաւ պարանոցի : Ափրողիտեան ակտը : Գոլ ցաւապին (թիք տուլուք) :

Այս սպեղանին, որ կը շնորհէ նոյն խնդիրները անձնական վերակացութեամբ անոր ընդհանուր գործարանաց մէջ, կը ծախուի ի Լոնտոն Սթէնֆի կողմէ թաղը թիւ 244 . և ի Եւր Եւրոպ Մայիսէն Լէն թաղը թիւ 80 : Իսկ ուրիշ երկրները, իւր գործարանաց քով կը գտնուին . որոց անունները հետեւեալներն են . Իշվիլ . Իսթր Բերկ . Կ . Պօլի . Ա . Սթամբուլ . Փ . Տէլեքուստ . Ալեքսանդրի . Փ . Բեքրի . Խոմիլի . Կայլարի . Բիւս . Կլըն . Տ . Սթիքալի . Սալթու . Ե . Սիւր . Պօլքեշ . Ելիւր . Վուսոյ :

Խմրաղիր—տէր լրագրոյն,

Գլխաւ Գ . Պալ Դադաբեան :

(1) Տես Արշալուսոյ 681—682 թիւերը :